

Van heinde en verre

Joop Schaminée

Graslanden, je hebt ze in alle soorten en maten. En we geven er eigen namen aan: dotterbloemhooilanden, dijkbeemden, blauwkoppen, heischrale graslanden en veenweiden, om maar enkele te noemen. Hele landschappen worden er door getekend en gekleurd. Denk maar eens aan de voorgronden van de oude duinen en het medelandschap van brakke veengebieden. In onze gematigde streken gaat het vrijwel overal om halfnatuurlijke landschappen, die niet zonder de invloed van de mens kunnen. Samen met onze bossen, struwelen, ruigten, heiden, moerasen en akkers vormen zij die bonte lappendeken, die een dankbaar onderwerp vormden van de schilders van de Gouden Eeuw en de Haagse School voor hun arcadische landschappen, als afspiegeling van het aardse paradijs. Het lijkt wel of deze graslanden er altijd zijn geweest en ook dat ze altijd zullen voortbestaan. Lijkt, want beide aannamen berusten op los zand: het is in feite allemaal niet zo vanzelfsprekend. Dit geldt zowel de gemaaide graslanden, de hooilanden, als de begraasde graslanden, de weilanden.

Laten we met het verleden beginnen en allereerst de weidegronden tegen het licht houden. Grassen, het hoofdbestanddeel van de graslanden, hebben voor mogelijke 'gebruikers' de nare eigenschap dat ze bomvol silicaten zitten en zeer moeilijk te verteren zijn. De dieren hebben er vele miljoenen jaren over gedaan om zich hier tegen te wapenen. Terwijl de grassen zo'n 55 miljoen jaren geleden, in het Laat-Paleoceen, zijn ontstaan, zien we grazers en graasgronden pas 40 miljoen jaar later op het podium verschijnen. We zitten dan in het Midden-Mioceen en de vroegste bewijzen komen uit Noord-Amerika en Afrika. Zuid-Amerika en Eurazië volgen enige tijd later, Australië is het laatst.

Het zijn vooral twee aanpassingen die onmisbaar zijn. Op de eerste plaats de ontwikkeling van zogenaamde hypsodonte kiezen, hoog opstaande tanden met plooiën van enamel, die zo lang mogelijk weerstand bieden aan de verwoestende silicaten. Een tweede aanpassing betreft de ontwikkeling van een ingenieus en vaak vele meters lang verteringsstelsel met geschakelde magen en de truc van het herkauwen. Dit maakt dat grazers een totaal ander uiterlijk hebben dan roofdieren met hun ranke bouw. De grassen hebben deze veranderingen zien aankomen, want hun bouw is er helemaal op gericht. Ze verdragen sterke betreding en het is voor hen geen enkel probleem dat hun bladeren voortdurend tot de basis worden afgevreten. Grassen zijn de masochisten onder de planten.

En dan de geschiedenis van de hooilanden, hoe zijn die tot stand gekomen? Per definitie zijn zij afhankelijk van de mens, die op gezette tijden de biomassa verwij-

derd door de vegetatie te maaien en af te voeren. Waarbij het maaisel dient tot voer voor het vee, wanneer er buiten niet veel meer te halen is. Eén van de boeiende vragen is waar de soorten vandaan komen die deze 'nieuw gevormde' systemen bewonen. Het idee dat de systemen in onze contreien gewoon en zelfs op grote schaal op natuurlijke standplaatsen aanwezig waren, die door water, ijswerking, wind en vuur werden gecreëerd en vervolgens door grote grazers werden opengehouden, kent weinig wetenschappelijke onderbouwing. Evenmin mogen we aannemen dat de 'hooilandsorten' zijn ontstaan nadat de mens het hooibeheer als vorm van landbouw heeft ingevoerd. Nee, de soorten komen van elders, waarbij we moeten denken aan moerassen en aan overstromingsvlakten in het kustgebied, aan randen van hoogvenen en aan open plekken in het bos, ontstaan door windworp of branden na blikseminslag. Het gaat hierbij dus om 'oude planten in nieuwe combinaties'. Een belangrijke bron voor onze hooilandsorten vormen de subalpiene berggebieden. Soorten als Weideklokje en Groot streepzaad zouden afkomstig zijn uit de steppegebieden van Zuid-Oost Europa.

Kijken we naar de toekomst van onze graslanden, dan moeten we deze vraag eerst weer in een groter perspectief plaatsen. Op wereldschaal is het optreden van graslanden onder andere te koppelen aan de concentratie van kooldioxide in de lucht en aan het optreden van brand als een majeure sturende factor. In bepaalde perioden van de geschiedenis werd 40 % van het aardoppervlak door (natuurlijke) graslanden in beslag genomen. In alle gevallen herbergen graslanden een opvallend groot aantal zeldzame soorten, waarbij het niet uitmaakt of we het hebben over natuurlijke of halfnatuurlijke graslanden. Alleen uit het oogpunt van biodiversiteit dienen we ons in te spannen voor het behoud van graslanden.

In ons land wordt veelal verondersteld dat de achteruitgang vooral is toe te schrijven aan de intensivering van de landbouw, met verdroging, vermessing en verzuring als de voornaamste boosdoeners. Op Europese schaal is extensivering (verwaarlozing) evenwel een zeker zo groot probleem. We zien momenteel op grote schaal dat hooilanden en graasgronden dichtgroeien met struweel en bos, zowel in de oorspronkelijk kleinschalige landbouwgebieden van het Oost-Europese laagland als in de montane en subalpiene berggebieden in andere delen van Europa. Ruim twintig jaar geleden voorspelden Willem Vos en Anton Stortelder in hun proefschrift *Vanishing Tuscan landscapes* dat dit landschappelijk zo gewaardeerde terraslandschap wel eens snel zou kunnen dichtgroeien met steeneiken wanneer de traditionele landbouw zou worden beëindigd. Ze hebben helaas gelijk gekregen.

Kunnen we dan niets hieraan doen, moeten we gewoon bij de pakken neerzitten? Het antwoord is duidelijk: natuurlijk moeten we ons inspannen voor het behoud van de graslanden. Door de Europese regelgeving van Natura 2000 serieus te nemen, maar ook via allerlei andere initiatieven, zoals 'boeren voor natuur' en overeenkomstige verbindingen tussen landbouw en natuurbehoud. Al is het alleen al om de 'Bonte wei' van Jac. P. Thijssen op zoveel mogelijk plaatsen te laten voortbestaan en waar mogelijk opnieuw tot stand te brengen. Want wat is er mooier dan liggend in het gras, kauwend op een spriet reukgras te kijken naar de buitelingen van kieviten en te luisteren naar de zang van leeuweriken hoog in de lucht?